

**KAPRONCZAY KÁROLY:
GORTVAY GYÖRGY (1892–1966)¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István
vezetésével, közreműködött: Szállási Árpád**

Orvostörténelmünknek nem egy kimagasló alakja a medicina több ágazatában öröközte meg munkásságával nevét. Ezek közé tartozik Gortvay György, aki kiváló orvostörténész és nagyformátumú egészségpolitikus volt. Hogy az utóbbi jelző nem elhamarkodott, arra az is példa, hogy nemcsak egészségügyi gyakorló muzeológusként volt kiemelkedő, de munkássága utat nyitott a modern orvosi dokumentáció és informatika felé is. Fájó érzés, hogy alakjának megidézésére a jubiláris megemlékezések megszokott mechanizmusa szolgáltatott alkalmat.

Gortvay György 1892. január 16-án az Ung megyei Vajkócon született, református értelmiségi családban. Iskoláit Sárospatakon végezte, orvosi oklevelét 1915-ben szerezte, a pesti tudományegyetem orvoskarán, majd azonnal orvosi szolgálatra vonult be. Több fronton teljesített szolgálatot, legutóbb az olasz harctéren. A háború után a belügyminisztériumban, majd a népjólétiben elsősorban a munkavédelemmel, az iparegészségüggyel és természetesen az általános közegészségüggyel kapcsolatos szakigazgatási területen dolgozott. Munkáját nagyra értékelték. Rockefeller-ösztöndíjjal a Harvard Egyetemre, majd a londoni Országos Orvosi Kutatóintézetbe került. 1927-ben, a társadalomegészségtan magántanára lett. Ezt követően az Országos Közegészségügyi Intézetben (OKI) az iparegészségügyi vonatkozású kutatásokat irányította. Az itt végzett teendők gyakorlatibb irányú végzésének igénye szólította őt az Országos Társadalombiztosító Intézetbe (OTI), mely a Johan Béla fémjelezte kor kiemelkedő intézménye volt az OKI mellett.

Gortvay Györgyöt a szakmai kutatások mellett élénken foglalkoztatta a minél hatékonyabb egészségügyi felvilágosítás. Érdeklődése és hozzáértése eredményezte, hogy 1928-ban megbízták az Egészségügyi Múzeum megszervezésével, mely már az elmúlt század nyolcvanas éveiben tervként szerepelt. E múzeum, amely a II. világháború eseményeinek esett áldozatul, alapos orvostörténeti beágyazottságban ölelte fel a munka- és iparegészségügy, a balesetelhárítás, a népbetegségek elleni védekezés és az egészséges életet modellező korszerű felvilágosítás különféle területeit. Gortvay elve volt, hogy a múzeum ne legyen statikus „tárlat”, hanem cselekvésre ösztönző intézmény. Ezt szolgálták a segédeszközök, filmek, kiadványok, plakátok és olyan rendszeres akciók, melyek során az egészségvédelem szakemberei keresik a kapcsolatot a közönséggel és nem bízzák a hatékonyságot pusztán a tárgyak, felvilágosító anyagok közszemlére

¹ Forrás: Kapronczay Károly: Egy élet az egészségpolitika és az orvostörténelem szolgálatában. Gortvay György (1892–1966) emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1992. pp. 2977–2978.

A szerző által felhasznált irodalom:

Gortvay György: A közegészségügy reformjának irányelvei. Bp., 1934. 11 p.

Gortvay György: A népegészségügyi múzeum munkája. Bp., 1935. 128 p.

Gortvay György: Az újkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. köt. Bp., 1953. XI, 322 p.

Gortvay György: Az orvosi dokumentáció kérdései. Bp., 1960. 66 p.

Réti Endre: Gortvay György (1892–1966). = Orvosi Hetilap, 1966. p. 25.

tételére. A múzeum híre külföldre is eljutott. Ennek köszönhető, hogy a magyar fővárosban rendezték meg az V. Nemzetközi Iparegészségügyi és Balesetvédelmi Kongresszust, szerencsésen erre az időpontra időzítették az egészségügyi múzeum átszervezésének befejezését és megnyitását. A harmincas évek második felében Gortvay több európai nagyvárosban képviselte hazánkat és érdemei elismeréséül a Népszövetség kebelében működő iparegészségügyi és ifjúságvédelmi szervezet tagja, majd titkára lett. Ebben az időben jelent meg nagy elaborátuma a közegészségügy reformjáról. Tevékenységi köre már korábban kitágult: ráhárult az ipari tárca munka- és balesetvédelmi osztálya, majd két évvel később az állami munkaközvetítő hivatal tudományos irányítása, melynek hatáskörébe az e területen folyó orvosi kutatás, a pályaválasztási tanácsadás és maga a múzeum is tartozott.

Elhalmozták feladatokkal. Ennek ellenére Gortvay nem volt simulékony egyéniség. Nemcsak szaktudása, véleménye is volt. A háborút elítélő kijelentései miatt sok kellemetlensége támadt. Először csak hivatali mellőzésben volt része. A német megszállás után azonban a Gestapo foglya lett. A háborút követően először az iparügyi minisztérium újjászervezésében vett részt, majd a népjóléti minisztérium államtitkáráként tevékenykedett. Magántanár lett munkaegészségtanból, az OKI élére került, de hamarosan le kellett mondania. Olyan vádak érték, amelyek már a koncepciós perek hangulatát vetették előre, olyasmivel vádolták, ami teljes ellentétben volt életével, elveivel, eszményeivel. „Tartós betegségekre való hivatkozással” nyugdíjazása kérésére készítették. Ezzel életének egy korszaka lezárult, amely az egészségpolitika számos területével fonódott össze. Kezdődött egy másik, ami a hazai újabb kori orvostörténelem megújítását eredményezte.

Szívesen fordult az orvostörténelem felé, hiszen korábban számos ilyen tárgyú cikke, tanulmánya jelent meg. Az orvostörténelem ekkoriban „semleges” területnek számított, hiszen a hivatalos orvosképzésben sem rendes, sem fakultatív tárgyként még nem szerepelt. Gyűjteményi alapjai a Budapesti Kir. Orvosegyesület megszüntetésével megsemmisültek, új formái – pl. az Országos Orvostörténelmi Könyvtár 1951 tavaszán, a felosztatott gyógyító szerzetesrendek és az orvosegyesület megmaradt könyvvállományából – csak körvonalazódtak. (...) Ezekben az években több értékes dolgozatában hívta fel a figyelmet az orvostörténet fontosságára, s emlékezett meg a szakma kiválóságairól (– *a szerk. kieg.*).²

² Gortvay György orvostörténelmi publikációiból az alábbiakat emeljük ki (– *a szerk. összeáll.*):

Gortvay György: A magyar közegészségügy állapota és az egészségügyi fejlődés útja az utolsó évszázadban. Bp., 1948. 19 p.

Gortvay György: A magyar közegészségügy állapota és az egészségügyi fejlődés útja az utolsó évszázadban. = Népegészségügy, 1948. pp. 225–230.

Gortvay György: Ne hagyjuk pusztulni a magyar orvosi múlt emlékanyagát! = Népegészségügy, 1953. pp. 306–307.

Gortvay György: Tudományművelő magyar megyei orvosok a XIX. század elején. = Népegészségügy, 1953. pp. 115–118.

Gortvay György: Adalékok a magyar sebészet történetéhez a 19. század második felében. A Magyar Sebész Társaság megalakulásának 50 éves jubileuma alkalmából. = Orvosi Hetilap, 1957. pp. 55–68.

Gortvay György: A tudománytörténetírás nemzetközi veszteségei 1945 óta. = Orvostörténelmi Közlemények 2 (1956) pp. 5–17.

Gortvay György: Az orvostudomány-történet nemzetközi veszteségei. = Orvostörténelmi Közlemények 21–22 (1961) pp. 354–358.

Gortvay György: Dalmady Zoltán emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 30–31.

Gortvay György: Purkyne magyarbarátsága. = Orvosi Hetilap, 1963. pp. 2195–2196.

Gortvay György: Markusovszky Lajos és a Markusovszky Társaság. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 655–659.

Gortvay György: Semmelweis magyarsága. = Orvosi Hetilap, 1964. p. 1043.

Gortvay György: Vesalius. = Orvosi Hetilap, 1964. pp. 2477–2480.

Gortvay György: Semmelweis a szépirodalomban. = Magyar Nőorvosok Lapja, 1964. pp. 1–12.

Gortvay György: Semmelweis és Lister kapcsolata. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 174–177.

Gortvay György: Magyar kormányhatósági intézkedés 1862-ből Semmelweis szülészeti profilaxisának a kórházakban való bevezetése érdekében. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 660–661.

Gortvay György: Semmelweis emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 1538–1541.

Gortvay György: Medicus in omne aevum nobilis – Grósz Emil emlékezete. = Orvosképzés, 1965. pp. 321–325.

Az újjászervezett Akadémia akkor felállított orvostörténelmi szakbizottsága tagjává fogadta, és megbízta Gortvay Györgyöt a magyar orvos- és egészségügy, majd a magyar orvosi szaknyelv kialakulása történetének megírásával. Az első témakör első része – ‘Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története’ – 1953-ban meg is jelent, gazdagon illusztrálva.³ A könyv logikus rendszerben, részben szakmailag is differenciálva nyújt áttekintést az orvos-elmélet és gyakorlat, a gyógyszerészet és természettudományok, az egészségügyi ellátás és szakigazgatás története, sőt, az orvostársadalom szakmai, közéleti és egyéb tevékenysége színteréről. Noha a munka nem hibátlan, ilyen formátumú és szerkezetű összegezését még nem kaptuk a tárgyalt időszaknak. Az eredeti téma elkészült második kötete, az Akadémia birtokában van, kiadásra még nem került.

Gortvayban mindig élt az igény a hazai egészségügy történetének szintetikus összegzésére. E törekvést jelzi, hogy 1958-ban kiadta ‘A magyar közegészségügy állapota és az egészségügyi fejlődés útja az utolsó évszázadban’ c. munkáját, amelynél jobb összefoglalás hazai szerzőtől nem látott napvilágot.

Harmadik orvostörténelmi tárgyú könyve 1966-ban jelent meg.⁴ E mű tulajdonképpen Semmelweis halála centenáriuma készült Zoltán Imrével közösen, nagy gonddal és sok fontos adat felsorakoztatásával, tévedések kijavításával ismertetve a nagy magyar orvos életét, szakmai tevékenységét, korát. Lehet, hogy azóta jelentek meg magasabb igényű és nagyobb terjedelmű feldolgozások és értékelések e témáról, de Gortvay–Zoltán munkája volt az első alapos, tudományos igényű, a fölösleges emócióktól mentes szakmai monográfia. Eredeti dokumentumokhoz nyúlt, ellenőrizte a korábbi adatokat, újra áttekintette a bécsi levéltárak anyagát, kutatót a hazai forrásokban és teljes, tudományos és emberi kép megalkotására törekedett. Igaz, a Semmelweis halála körüli homályt neki sem sikerült megfejtene, de e mű nyomán születtek meg az újabb kutatások, melyek hozzájárultak Semmelweis-képünk hitelesebbé tételéhez.

Gortvay orvostörténelmi kutatásai mellett 1954. július 1-től a Magyar Enciklopédia tudományos orvosi szerkesztője lett. Fordulat életében 1957-ben következett be, amikor az Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ igazgatójává, majd egy év múlva a budapesti Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának (egykori Wessprémi-könyvtár) igazgatójává nevezték ki. Első helyen a hazai orvosi szakmai informatika rendszerének megszervezésére tett kísérletet. Egy ideig párhuzamosan irányította a dokumentációs intézetben folyó munkát is. Itt, a Belső-Józsefvárosban, a „belső klinikai telepen”, a lakása közelében végezte munkáját haláláig.

1965-ben ünnepi cikkben méltatta Semmelweiset halála centenáriuma. Majd abból a megfontolásból kiindulva, hogy a világ nagy orvosi szaklapjai, diszciplínájuktól függetlenül, jelentős teret szentelnek az orvostörténelemnek és orvosi művelődésügynek, az Orvosi Hetilap arculatának is gazdagodását jelentené, az ilyen témájú, olvasmányos, egyben igényes írások rendszeres közlése. Az ötlet Trencsényi professzor buzdításával és tanácsaival, a ma is létező Horus formájában valósult meg. Amíg kezdetben Gortvayra hárult az oldalak megtöltésének feladata (érdekes publikációi jelentek meg Comeniusról, Schoepf-Mereirol, Csorba Józsefről, Benkő Sámuelről, a himlőoltás honi kezdeteiről – *a szerk. kieg.*),⁵ lassan szaporodtak a szerzők, mára már az ifjabb nemzedék jelentkezése is mindennapossá vált, sőt újabban illusztris külföldi szerzők is megtisztelik a Horust tanulmányaikkal. (...)

³ Gortvay György: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. köt. Bp., 1953. XI, 322 p.

⁴ Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. 291 p.

Gortvay, György – Zoltán, Imre: Semmelweis. His life and Work. (Transl.: Éva Rónai). Bp., 1968. 287 p.

⁵ Ezek az alábbiak voltak (– *a szerk. összeáll.*):

Gortvay György: Comenius Amos János magyar orvosi szavai. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 1757–1758.

Gortvay György: Schöpf-Merei Ágoston halálának 100. évfordulója. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 995–998.

Gortvay György: Csorba József, Somogy vármegye „rendes physikusa” halálának századik évfordulója. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 1749–1750.

Gortvay György: Benkő Sámuel, az első magyar klinikai kórboncnok. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 1750–1753.

Gortvay György: A himlőoltás magyar története. = Népegészségügy, 1950. pp. 673–682.

A sokoldalú életművön belül, itt hajtunk fejet a Horus alapítója emléke előtt, akinek munkásságát ez ideig nem értékeltük kellő módon.